

Skaitydami patirsite katarsį

Romualdas Grigas,

Lietuvos mokslų akademijos narys korespondentas,

habilituotas socialinių mokslų daktaras, profesorius

Istorija – mokslas apie praeitį. Socialinės evoliucijos priežastingumą ir dėsningumą paieška. Betgi praeities žinojimas – permanentinis, kartais labai akivaizdžiais šuoliais einantis procesas. Toji regis į nebūtį nuėjusi praeitis nuolat ir nuolat peržiūrima, revizuojama, reinterpretuojama priklausomai nuo naujausių ir labiau susistemintų žinių. Ir nuo „užsakymo“... Taip sakydamas galvoju ne vien apie ideologijas ir jų pagrindu sukurtas sistemas. Ne vien apie savo sąsąjingumu besirūpinančią tautą ir valstybę. Galvoju ir apie šiuolaikinę civilizaciją, išpintą pačiais įvairiausiai, ją į visumą siejančiais tinklais. Apie civilizaciją, kuri sąmoningai ar ne nuolat „mąsto“ iš kur ji atėjo? Kas ji dabartyje? Kur link ji eina?.. Todėl su simpatija, su širdies atjauta galvokime apie tuos, kurie savo gyvenimus aukojo praeities paslaptims atskleisti.

Esama teigiančių, kad lietuvių iškiliosios archeologės Marijos Gimbutienės žygdarbio rezultatai naujausių tyrimų fone jau yra praradę savo pirmykštį įtaigumą, skambesį. Gal jų – ieškančių šviežesnėmis, kitoniškesnėmis spalvomis nuspalvintos istorinės tiesos, neužsipulkime... Bet turime teisę jiems priminti: prof. Marijos žygdarbis, išskleidęs seniausią probaltų archeologinį paveldą, buvo tikrai netikėtas mūsų kaimynams, seniai savaip sukonstravusiems ir „išsidalinusiems“ Europos istoriją. Ir visai natūralu, kad pasinaudodami laiko veiksmu ir ypač labiau koncentruotu, labiau mobilizuotu intelektu, jie galėjo (ir panoro) vėl kaupti istoriją ta kryptimi, kur anksčiau, prieš šimtmečius buvo išsikariautos ir, kaip mūras, įtvirtintos jų pozicijos. O mūsų? Daugelis buvo auklėti internacionalizmo ir nevisavertiškumo dvasia. Su ja kai kas ir dabar gražiai „sutaria“. Netgi manydami, kad tai ir yra tolerancijos išraiška, su kuria prieš „stipresnius“ galima net pasididžiuoti...

Jūratė Statkutė de Rosales irgi paaukojo visą savo sąmoningą gyvenimą istorinei „pėdsekystei“ – mūsų protėvių ir jų kraujo, jų dvasinės kultūros giminaičių paieškoms. Mums, įdėmiai skaičiams Jos veikalus, tarsi savaime kyla noras gerbiai Jūratei nusilenkti ir ją apkabinus išbučiuoti. Nors šitaip senoviniu papročiu atsidėkoti ne tik už neįtikėtinai didį triūsą, bet dar ir už tai, kad skirtingai nuo kito iškilaus pirmeivio – Česlovo Gedgaudo (išgarsėjusio veikalu „Mūsų praeities beiškant“), Ji pakankamai įtikinamai, kvalifikuotai, neprasilenkdama su konstruktyvistinės epistemologijos (mokslo apie pažinimą) imperatyvais, kūrybingai naudojosi moksliniu metodu. Ji, kaip patyrusi mokslininkė atsekinėja mūsų protėvių ir jų giminaičių superetnosų judėjimo ir kultūros

kontūrus. Gerbiama Jūratė pagrindinę dalį šio, po didžiulius plotus išsidriekusio, o taip pat ir po Rytų bei Pietų Europą kadaise migravusio superetnosu vadina gudais. Tai susišaukia su tuo, ką patys seniausi prorusų (Novgorodo) metraštininkai VII–IX amžiuose vadino godais (годъ, годская земля, годское море), įvardindami juos vos ne amžiniais savo priešais. Bet ir šią sąvoką dabartiniai rusų autoriai, prisilaikydami išvirtinusių taisyklės, be jokių skrupulų transkribuoja į gotus. Ir taip suklydimas gimdo suklydimą, kurį iškilioji Jūratė įtikinamai taiso.

Numanau – oponentai suskubs pastebėti, kad autorės darbuose prasiveržia subjektyvumo, išlaisvėjusios interpretacijos dvasia. Taip, to gal kategoriškai ir nenuneigsime. Betgi, kita vertus, toji „dvasia“ yra pakankamai saikinga ir neišsprūsta iš jai istorikos (mokslo apie istoriją) leistų rėmų. O apskritai?.. Moksle šalia, atrodo, nebenuginčijamų tiesų, visas savo egzistencines teises turi ir keliamos naujos hipotezės. Ko gero, problema slypi „kitoje vietoje“ – mūsų t. y. lietuvių psichologijoje ir politiniame sąmoningume. Būtent čia yra įsirangęs „kumečio sindromas“, ištikus šimtmečius naikinęs (ir tebenaikinantis) mus ir kaip tautą, ir kaip valstybę. Sugretinimui pažvelkime į artimiausius kaimynus... Kaip jie savo istorijos atžvilgiu elgiasi? Ją nuostabiai, kartais net išūliai kurpia, nesibodėdami pasisavinti iš kitų net tai, kas jiems mažiausiai priklauso. Na, kad ir Žečpospolitos – Abiejų Tautų respublikos atvejis. Kodėl visas tas šimtmečių istorijos tarpsnis Europos ir pasaulio žemėlapiuose įvardinamas kaip Polonija?

O mes? Mes vos prieš šimtą metų „išlindę iš lūšnų“... O iki to – seniai buvome praradę savo civilizuotus valstybininkus. O kartu – ir ženkliai savo praeities įrodymų dalį. Juos apdairiai asimiliavo „stiprieji“, savo valią ir interesus demonstravę, tolerancijos principo nepripažinę kaimynai. Už tai – dabar ir nykstame. Sklaidomės, kaip rudens rytmetinis rūkas virš Neries tarpukalnių...

Iškiliųjų – archeologės Marijos Gimbutienės ir istorikės Jūratės Statkutės de Rosales darbų ir atradimų pėdomis galėtų (ir privalėtų) formuotis trečiasis į jų išvalgas patekusio superetnosu tyrimų etapas. Ką mes bent kiek aiškesnio, labiau susisteminto žinome apie anų genčių papročius, pasaulėžiūrą? Kaip ir iš kokių elementų buvo pinami subtiliausi jų dvasinės kultūros tinklai, į vienį jungę bendruomenės narius ir lėmę jų, o taip pat ir jų vadų elgseną? Koku laipsniu ir kaip buvo įsirežęs pats bendruomeniškumo išgyvenimas ir ypač gamtojauta, skyrusi šį superetnosą nuo kitų, jau paliestų urbanizacijos, religinio globalizmo? Panašiams apmąstymams pateiksiu tik vieną fragmentėlį...

Štai, pavyzdžiui, šv. Brunono žūtis Lietuvos pasienyje 1009 metais jau pačių nūdienos lietuvių pasauliui pristatomas vos ne kaip laukinių, svetimo kraujo ištroškusiųjų aktas. O kokia tikroji to įvykio esmė? Ji ir toliau lieka už uždangos... Gal kada nors ir mūsų istorikai atkreips rimtesnę dėmesį į anų laikų bendruomeninę (pilietinę!) santvarką ir pripažins bendruomenės (o ne valdovų) turėtą lemiamą žodį? Ir Adalbertas – Vaitiekus, ir Bonifacas – Brunonas kaip svetimų interesų, o svarbiausia –

svetimos priešiškos ideologijos skleidėjai, buvo pasmerkti tenykščių gyventojų dar ir dėl to, kad, nepaisant draudimų ir perspėjimų, buvo įžengę į šventa žeme laikomą teritoriją... Bet kodėl be rimtesnio dėmesio šiandien pasilieka vos ne tuo pačiu minėtos dramos laiku kito arkivyskupo – Adomo Bremeniečio išsakyta mintis apie vakarinius baltus? „Humaniškiausi žmonės. Tik gaila, kad jie – nekrikštai...“.

Tuo minties judesiu tenorėjau parodyti – kiek egzistuoja erdvės pačioms įvairiausioms istorijos interpretacijoms! Taigi... Ir kad visos jos priklauso nuo mūsų pasirinkimo, nuo mūsų tautinio nacionalinio sąmoningumo. Tokią drąsą ir ryžtą turėjo profesorė Marija Gimbutienė. Turi ir Jūratė Statkutė. Abi jos dirbo ir kūrė būtent emigracijoje. Šiandieninėje Lietuvoje tokių naujausių atradimų atskleisti dar nepasiruošę...

Patiko man, savaip papirko mane Algirdo Patacko knygelė „Galindijada“ (2008 m.). Intriguojančiai parašyta. Rėmėsi išpūdžiais, kuriuos patyrė Ispanijoje važiuodamas dviračiu. Ypatingas jo potyris Galisijoje – šiaurės vakarų Ispanijoje. To krašto gyventojai, anot autoriaus, kalba visai kita, ne ispanų kalba. Antropologiniai bruožai – kaip mūsų dzūkų ar aukštaičių. Bet bene svarbiausia – savo knygelės skaitytojui Algirdas pateikė „rebusą“ – kurie iš etnokultūros įdaiktintų simbolių yra lietuviški, o kurie – galisiški? Pasirodo – neįmanoma atskirti! Tačiau ir šis garbingas autorius (ir politikas), ko gero, bus paženklintas anuo, mano įvardintu sindromu... Kodėl savo knygelės pratarmėje mūsų iškiliosios Jūratės Statkutės triūsą bandė sumenkinti? Nors pats važiavo būtent jau prieš tai nuo piktybiškos užmaršties Jos nuvalytais ir aprašytais godų-gudų maršrutais. Ir – surado vaikaičius tos genties, kuri kadaise nuklydo į Ispaniją, palikdama ypač ženklų, net Ispanijos karalių kronikose užfiksuotą pėdsaką, kuri pripažįsta ir kitų šalių žinomi istorikai...

Savo pristatomąjį žodį užbaigsiu perfrazuotu Mažvydo teiginiu: „Imkite į savo rankas Jūratės Statkutės de Rosales tekstus ir skaitykite!“ Tikrai – išgyvensite dvasios katarsį... Jisai sustiprins ne tik Jus, kaip asmenybę. Ta dvasia apspinduliuosite ir aplinkinius... Būtent tokios „radiacijos“ mes, kaip tauta ir kaip valstybė, ypač stokojame.